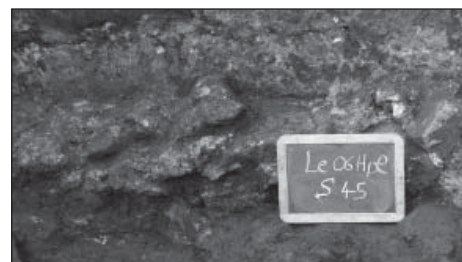

Archeologie 2007

Recent archeologisch onderzoek in Vlaams-Brabant

De Gallo-Romeinse villa van Merchtem – Dooren (voorlopige resultaten)

Igor VAN DEN VONDER en Ellen VAN DE VELDE

Zicht op een aantal vertrekken aan de achterzijde van het hoofdgebouw

Inleiding

Naar aanleiding van de bouw van het nieuwe sportcomplex “Dooren”, vond in mei 2007 een proefsleuvenonderzoek plaats op een meer dan 6 ha groot terrein ten noordoosten van de begraafplaats van Merchtem. In het zuidelijk deel van het bedreigde gebied, langs het oud tracé van de Puursstraat, stootte projectarcheoloog Stephan Van Bellingen onverwachts op twee gebouwen van een voorheen onbekende Gallo-Romeinse villa.

Op aanvraag van het Agentschap R-O Vlaanderen en met steun van de provincie Vlaams-Brabant, besliste de gemeente Merchtem deze bijzondere vondst nader te onderzoeken. Half juni gingen projectarcheologen Igor Van den Vonder en Ellen Van de Velde van start met een noodopgraving, bijgestaan door enkele gemeentearbeiders, studenten en vrijwilligers. Het veldonderzoek werd half oktober afgerond. Daarna zijn er nog twee maanden gepland voor de studie van de opgravingsgegevens en de vondsten.

Situering

De site ligt op de zuidgrens van de zandleemstreek, aan de voet van het Brabants leemplateau. Het villadomein bevindt zich in de civitas Nerviorum, ongeveer 6 km ten noordoosten van de vicus van Asse en wellicht niet ver van de weg naar Rumst. Beide gebouwen hebben een noordoost-zuidwestoriëntatie en liggen parallel, ruim 150 m uit elkaar, op een terrein dat lichtjes afhelt naar de Kwetstenbeek. Gemakshalve wordt het grootste gebouw hier “hoofdgebouw” en het kleinste “bijgebouw” genoemd. De precieze rela-

tie tussen beide gebouwen moet evenwel nog onderzocht worden. Bovendien zijn er aanwijzingen dat ten zuiden van het projectgebied nog één of meerdere gebouwen stonden.

Het hoofdgebouw

Het hoofdgebouw is een zogenaamde porticusvilla zonder hoekvertrekken. Het gaat om een symmetrisch ingedeeld rechthoekig gebouw van ongeveer 38 bij 17,5 m. Centraal bevindt zich een enorme zaal van bijna 8 m breed en 28,5 m lang. Drie zware houten palen in de lengte van deze monumentale ruimte ondersteunden de dakconstructie en verbredingen in de fundering tonen de aanwezigheid van tien muurpijlers. Een ongeveer 3,5 m brede zuilengalerij ten zuidoosten van de grote zaal markeert de voorgevel van het gebouw. Bijzonder is dat de twaalf zuilen van deze portiek afzonderlijk gefundeerd zijn en niet zoals gebruikelijk op een doorlopende fundering waren opgetrokken. De monumentale ingang bevond zich in het midden van de zuilengalerij. Langs de overige drie zijden van de lange zaal liggen in totaal zeven smalle vertrekken van ongeveer dezelfde breedte als de portiek.

De villa werd in latere tijden volledig uitgebroken en vergraven tot op het niveau van de onderkant van de funderingen. De ongeveer 70 cm brede en 20 cm dikke funderingen bestaan uit een stevig en dicht pakket van kiezelsteentjes en bleven grotendeels onaangeroerd. Van de muren daarentegen, resten nog slechts enkele stenen in het uitbraakspoor, met name rechthoekige Doornikse kalkstenen van het parement

De parallelle grachten na opgraving

en onregelmatige lokale Balegemse kalkzandstenen uit de niet-zichtbare muurkern. Zoals gebruikelijk bij Gallo-Romeinse villa's, was de steenbouw wellicht beperkt tot een sokkel voor een houtlemen bovenbouw. Eigenaardig genoeg ontbreekt echter elk spoor van kalkmortel. Dakpanfragmenten en ijzeren nagels van de dakconstructie waren evenwel overvloedig aanwezig in het uitbraakspoor. Er werden zelfs enkele fragmentjes vensterglas aangetroffen. De verkoolden resten van de houten constructie-elementen tonen aan dat het gebouw verwoest is door brand.

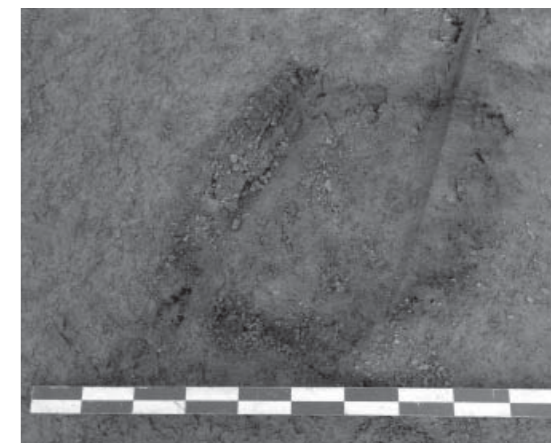
De vondsten in en rond het hoofdgebouw lijken hoofdzakelijk uit de tweede eeuw te dateren en bevestigen de woonfunctie van het gebouw. Het aangetroffen aardewerk bestaat immers uit tafelservies (borden, bekers en kruiken), keukenwaar (kookpotten en ovenschalen) en opslagmateriaal (amforen en grote voorraadvaten).

Het bijgebouw

Het noordoostelijk deel van het erg ondiep gefundeerde bijgebouw is vergraven en bijgevolg is het grondplan onvolledig. Het gaat alleszins om een rechthoekig gebouw zonder binnenverdeling van ruim 9 m breed en minstens 28 m lang. De funderingen en het uitbraakspoor zijn vergelijkbaar met die van het hoofdgebouw. Het eenvoudig grondplan en de schaarsheid van de vondsten laten vermoeden dat het hier om een bedrijfsgebouw gaat, mogelijk een graanopslagplaats.

Het erf

Ten zuiden van het hoofdgebouw werden tot nog toe een aantal paalkuilen, twee parallelle grachten en een crematiegraf blootgelegd, maar het terreinonderzoek is nog niet afgerond. Vooral in één van de grachten werd vrij veel aardewerk aangetroffen, waaronder lokale waar, Gallische terra sigillata (roodglanzend aardewerk), geverfde bekertjes uit het Rijnland en kruiken

Het crematiegraf

en wrijfschalen uit de civitashoofdplaats Bavay. Naast geïmporteerd gebruiksaardewerk, beschikten de villabewoners ook over amforen met Zuid-Gallische wijn en Zuid-Spaanse olijfolie.

Voorlopige conclusie

De ontdekking van een onbekende Gallo-Romeinse villa is eerder zeldzaam. Haar ligging in de weinig gekende zandleemstreek ten noorden van Asse, is nog verrassender. Het gaat immers om een villadomein met meerdere stenen gebouwen dat qua vondsten, in het bijzonder het aardewerk, erg goed aansluit bij de villa's in de leemstreek. De nabijheid van het wegknooppunt Asse is daar wellicht niet vreemd aan, maar de site Merchtem – Dooren is misschien toch een aanwijzing dat de klassieke Gallo-Romeinse villacultuur verder noordwaarts was doorgedrongen dan vaak wordt aangenomen. Bovendien wijkt het hoofdgebouw enigszins af van de stereotiepe porticusvilla met hoekvertrekken en een kelder, wat de veel gehoorde veralgemening tegensprekt dat alle villa's hetzelfde zouden zijn.

JAARBOEK AGILAS 2007

Een Gallo-Romeinse villa met grafveld te Merchtem – Dooren (voorlopige resultaten)

Igor Van den Vonder

Inleiding

Naar aanleiding van de bouw van het nieuwe sportcomplex “Dooren”, vond in de eerste helft van de maand mei een proefsleuvenonderzoek plaats op een terrein ten noordoosten van de begraafplaats van Merchtem. In het zuidelijk deel van het bedreigde gebied, langs het oude tracé van de Puursstraat, stootte Stephan Van Bellingen onverwachts op twee gebouwen van een voorheen onbekende Gallo-Romeinse villa. Met steun van de provincie Vlaams-Brabant, stelde de gemeente Merchtem vervolgens een archeologisch team samen om deze bijzondere vondst nader te onderzoeken. De eigenlijke opgraving, die mede mogelijk werd gemaakt dankzij de hulp van studenten en vrijwilligers, vond plaats van half juni tot half oktober. De studie van de vondsten zal half december worden afgerond.

Situering

De site bevindt zich op de zuidgrens van de zandleemstreek, aan de voet van het Brabants leemplateau. Het villadomein ligt in de Civitas Nerviorum, ongeveer 6 km ten noordoosten van de Romeinse nederzetting te Asse en wellicht niet ver van de weg naar Rumst. Beide gebouwen zijn noordoost-zuidwest georiënteerd en liggen parallel, ruim 150 m uit elkaar, op een terrein dat lichtjes afhelt naar de Kwetstenbeek. Net ten zuiden van het hoofdgebouw werd een grafveldje aangesneden. Verder zijn er aanwijzingen dat ten zuiden van het projectgebied nog één of meerdere villagebouwen hebben gestaan.

Het hoofdgebouw

Het hoofdgebouw is een zogenaamde porticusvilla zonder hoekvertrekken. Het gaat om een symmetrisch rechthoekig gebouw van ongeveer 38 bij 17,5 m. De kern van de villa bestaat uit een monumentale zaal van bijna 8 m breed en 28,5 m lang. Tien zware muurpijlers en drie houten middenstanders ondersteunden de dakconstructie van deze om en bij de 100 Romeinse voet lange ruimte. Een ongeveer 3,5 m brede zuilengalerij met een centraal ingangsportaal markeert de naar het zuidoosten georiënteerde voorgevel van het gebouw. Bijzonder is dat de twaalf zuilen van deze porticus afzonderlijk gefundeerd zijn en niet op een doorlopende fundering waren opgetrokken. Langs de overige drie zijden wordt de grote zaal omringd door in totaal zeven smalle vertrekken van ongeveer dezelfde breedte als de portiek. Ongetwijfeld was de centrale zaal hoger opgetrokken en afgedekt met een zadeldak, terwijl de lagere omliggende vertrekken van een afdakconstructie waren voorzien.

De villa werd grondig geplunderd in de late middeleeuwen of later. Alle muren werden uitgebrouwen en de hele zone werd in vlak vergraven tot op het onderste niveau van de fundering. Slechts de ongeveer 70 cm brede en 20 cm dikke onderlaag van de fundering bleef hierbij onaangeroerd. Deze bestaat immers uit een stevig en dicht pakket van kiezelsteentjes en was dus oninteressant voor de plunderaars. Van de muren resten nog slechts enkele verspreide stenen in het uitbraakspoor. Geïmporteerde rechthoekige Doornikse kalkstenen werden ongetwijfeld gebruikt voor het parement, terwijl lokale ongekapte Balegemse kalkzandstenen uit de fundering en de muurkern afkomstig moeten zijn. Eigenaardig genoeg ontbreekt elk spoor van kalkmortel. Dakpannen en ijzeren nagels van de dakconstructie waren wel overvloedig aanwezig in het uitbraakspoor. Er werden zelfs enkele fragmentjes vensterglas aangetroffen. Verder tonen de verkoolde resten van de houten standers en de dakconstructie aan dat het gebouw verwoest is door brand.

Het aardewerk in en rond het hoofdgebouw dateert hoofdzakelijk uit de tweede eeuw. Slechts enkele scherven kunnen met zekerheid na 180 gedateerd worden, wat wellicht betekent dat het gebouw niet veel later afbrandde. Het aangetroffen aardewerk is typisch huishoudelijk afval en bestaat uit tafelservies (borden, kommetjes, bekens en kruiken), keukenwaar (kookpotten en schotels) en opslagmateriaal (amforen, grote kommen en voorraadvaten).

Het bijgebouw

De fundering van het bijgebouw bevond zich erg ondiep en in slechte staat. Bovendien was het noordoostelijk uiteinde volledig vergraven door een moderne gracht. Het grondplan is dus onvolledig gekend, maar het gaat alleszins om een rechthoekig gebouw van ruim 9 m breed en minstens 28 m lang. De constructieresten en uitbraakwijze zijn vergelijkbaar met die van het hoofdgebouw en de schaarse vondsten dateren uit dezelfde periode. Het weinige aardewerk bestaat vooral uit amforen en grote kommen, wat eerder op een bedrijfsfunctie dan een woonfunctie wijst. Hoogstwaarschijnlijk gaat het hier dus inderdaad om een bijgebouw van de villa.

Het grafveld

Ten zuiden van het hoofdgebouw kwam een Gallo-Romeins grafveld met minstens acht crematiegraven aan het licht. De vorm en grootte varieert, maar het zijn allemaal zogenaamde brandrestengraven. Dit betekent dat de overledene op een brandstapel werd verbrand, waarna de houtskool- en beenderresten werden begraven. De graven bevatten ook veel aardewerkscherven en dierenbeenderen. Dit zijn de restanten van offergaven (respectievelijk aardewerk met voedsel en offerdieren), maar wellicht ook van andere grafrituelen, zoals de begrafenismaaltijd. Het grafveld was minstens langs de noordzijde begrensd door een gracht. De vondsten in deze gracht lijken ook met de grafcultus samen te hangen. Het aardewerk uit de gracht en de graven dateert hoofdzakelijk uit de eerste helft van de tweede eeuw.

De vondsten

Brons en glas werden nauwelijks aangetroffen. IJzer, vooral ijzeren nagels, waren wel massaal aanwezig. Bovendien wijzen ertsknollen, een smeltkroes en ijzerslakken op lokale ijzerproductie. Het grootste deel van de vondsten bestaat evenwel uit aardewerk. Borden en kommetjes in terra sigillata werden geïmporteerd uit Centraal- en Oost-Gallië en geverfde drinkbekertjes uit het Rijnland. De kruiken, bekens en wrijfschalen zijn hoofdzakelijk afkomstig uit de civitashoofdplaats Bavay. Talrijke amfoorscherven tonen aan dat de villabewoners ook beschikten over Zuid-Gallische wijn en Zuid-Spaanse olijfolie. Het overgrote deel van het aardewerk, waaronder vooral potten en kommen, schotels en voorraadvaten, is nochtans van regionale oorsprong, waarbij in de eerste plaats aan het nabijgelegen Asse moet worden gedacht.

Voorlopige conclusie

De Gallo-Romeinse villa met bijgebouw werd eind eerste of begin tweede eeuw opgetrokken en brandde eind tweede eeuw reeds af. Het is aannemelijk dat het villadomein tevens daarvoor en/of daarna bewoond was, maar in de beperkte zone die is onderzocht, werden hiervan geen sporen aangetroffen. Hoewel het grondplan van het hoofdgebouw enigszins afwijkt van de typische porticusvilla met hoekvertrekken, sluit de villa van Merchtem – Dooren toch goed aan bij de klassieke villacultuur uit de leemstreek. De nabijheid van het wegenknooppunt Asse is daar wellicht niet vreemd aan.